

Jacint Verdaguer i la legitimació del cànon literari català a través de les publicacions adreçades als infants en el primer terç del segle xx*

Maria Carme Bernal i Creus
Carme Rubio i Larramona
(Universitat de Vic)

L'any 1904 es va implantar de manera obligatòria l'educació primària a Espanya. Aquest fet va coincidir amb l'inici de la publicació de la revista més emblemàtica de la literatura infantil catalana, *En Patufet*. Durant aquest període, a Catalunya l'afany de modernització de la societat, com a conseqüència de la industrialització i de la influència europea, es va estendre a tots els nivells: tècnic, científic, etc., i va abastar també els àmbits literaris i pedagògics. El Noucentisme, en tant que moviment cultural, social i polític, representarà l'esclat d'un gran projecte col·lectiu civil que tindrà en compte la renovació de l'escola i al mateix temps donarà embranzida al que s'anomenarà «literatura infantil i juvenil». L'objectiu serà, d'una banda, augmentar el sostre cultural dels nois i noies del país; de l'altra, estendre l'ús de la lectura en català als escolars. Tots dos elements es dinamitzaran amb noves iniciatives editorials, amb la creació de biblioteques i amb la promoció de llibres escolars de lectura. Així, doncs, l'arribada del nou segle significarà una lenta però progressiva consolidació del prestigi de tot un seguit d'escriptors que seran presentats com a models literaris als infants i joves de Catalunya. I Jacint Verdaguer, dins d'aquest conjunt, ocuparà un lloc destacat, una presència que és interessant d'analitzar. L'objectiu, doncs, d'aquest article és mostrar la contribució d'aquest poeta

* El treball s'inscriu en les investigacions del projecte de recerca FFI2008-04830/FILO finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, que es duen a terme dins el Grup de Recerca Consolidat (2009 SGR 736) «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

romàntic a la formació del cànon literari català a través de la seva presència en llibres infantils, des de 1860 fins a 1936, any que coincideix amb l'esclat de la Guerra Civil.

El descobriment de l'infant com a destinatari lector

Les primeres manifestacions en català de llibres adreçats als infants pertanyen a la segona meitat del segle XIX, i estan encabides dins el moviment de la Renaixença: *Lo llibre dels àngels* (1865) i *Lo llibre dels noys* (1871), de Francesc Pelagi Briz; *Lo llibre de la infantesa* (1866), de Terenci Thos i Codina i *Jocs de la infància* (1874), de F. Maspons i Labrós. Tot i que la intenció d'aquests autors era ja adreçar-se específicament a un lector infantil, encara no s'havia avançat prou per copsar la necessitat pedagògica d'editar llibres amb il·lustracions, amb una presentació atractiva i altres elements tipogràfics que facilitessin la comprensió del text.¹ De fet, cal tenir en compte que al segle XIX la lectura encara no s'havia estès als infants de totes les classes socials.

A cavall dels dos segles, l'interès per la literatura infantil es va desvetllar entre alguns intel·lectuals, com és el cas d'Apel·les Mestres.² Durant aquest període, l'atenció envers el folklore, que s'havia iniciat amb el Romanticisme, serà decisiva a l'hora d'oferir materials destinats als infants, sobretot pel que fa al gènere de la rondalla. Així mateix, la modernització de les arts gràfiques i el desvetllament del gust per la il·lustració seran factors que facilitaran la inclusió d'imatges en els llibres destinats a les criatures.

1. Alguns d'aquests llibres van aparèixer en versió bilingüe, i eren els mateixos autors els qui traduïen al castellà i en prosa els poemes que presentaven.

2. Apel·les Mestres (1854-1936): tot i que la major part de la seva obra va anar destinada als adults, donava molta importància a les produccions per a infants. Així, va il·lustrar *Cançons de noys i noyas* (1875), *Cançons il·lustrades* (1879) i *Cuentos de Andersen* (1881), obra en la qual els crítics creuen que va renovar l'estil de la seva il·lustració. Cap als darrers anys de la seva vida, va publicar llibres de cançons per a nois i noies amb text i il·lustració propis: *Cançons per a la mainada*, amb música de Mas i Serracant, *Cançons festives per a infants*, *Cançons per a infants* i *Noves cançons per a infants*.

Des de principis del segle xx, la literatura per a infants catalana va viure una època d'esplendor. El Noucentisme va concedir una atenció especial a aquest tipus d'obres, sobretot perquè l'infant es concebia com el fonament del futur d'una Catalunya moderna i autònoma. Institucions com la Mancomunitat, l'Ajuntament de Barcelona o l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana van impulsar un gran nombre de publicacions destinades als infants. Es pot dir que per primera vegada el llibre infantil va arribar a totes les classes socials, en bona part gràcies a la xarxa de biblioteques populars o a iniciatives com les biblioteques escolars circulants. En efecte, l'any 1921 la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona posà en funcionament aquest tipus de biblioteques destinades a les escoles públiques de la ciutat, amb la intenció de «prestar la seva col·laboració a l'escola primària en l'obra de la formació dels petits ciutadans de Barcelona.» En el seu catàleg consten les obres de Jacint Verdaguer següents: *Betlem, Canigó, Dietari d'un pelegrí a Terra Santa, Excursions i viatges, Flors de Maria, Idil·lis i cants místics, L'Atlàntida, Prosa florida, Rondalles, Sant Francesc i Viatges*.³

El paper de les institucions catalanes en la publicació de llibres infantils va ser decisiu des del començament del segle xx fins al final de la Guerra Civil, perquè van tenir cura de l'edició de bons llibres de lectura per a infants i també perquè es van comprometre a fons en la tasca educativa. Una de les millores essencials fou la posada en funcionament, el 1918, de la Xarxa de Biblioteques Populars, un fet totalment innovador per dues raons: perquè es van crear seccions infantils dins les biblioteques generals i també perquè se'n van crear d'específicament infantils.⁴

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, fundada el 1899, es va fer ressò de la gran sensibilitat que hi havia al país al voltant de la pedagogia i de l'escola. Així, coincidint amb un mo-

3. Vegeu *Biblioteques escolars circulants*. Barcelona: Comissió de Cultura. Ajuntament de Barcelona, 1921.

4. Vegeu: BARÓ i LLAMBIAS, Mònica. «Les biblioteques per a infants». A: *La literatura infantil i juvenil catalana: un segle de canvis*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona i Institut de Ciències de l'Educació, 2002, p. 119-133.

ment de difusió de les idees pedagògiques europees, en especial les de la doctora Maria Montessori,⁵ l'APEC va editar materials de lectura i d'escriptura elaborats per autors i il·lustradors de renom.⁶

La Mancomunitat de Catalunya, entre 1914 i 1923, va posar en pràctica el lema: «La nostra amor i la nostra angúnia van dret a les generacions futures. La nostra arma adequada ha de ser, doncs, la pedagogia», que il·lustra prou bé l'interès d'aquesta institució envers la promoció de totes les formes de cultura des de l'escola. La Mancomunitat es va proposar difondre l'hàbit de lectura i, amb aquesta finalitat, va impulsar la Biblioteca de Catalunya, l'Escola de Bibliotecàries i la Xarxa de Biblioteques Públiques. Part de la seva acció cultural anava encaminada a fer que el llibre arribés a totes les capes socials. Una altra iniciativa destacable d'aquesta institució va ser editar llibres de lectura per a les escoles seguint una metodologia que tingués en compte els diferents nivells de dificultat dels textos d'un mateix autor, tot classificant-los en «primera jornada», «segona jornada» i «tercera jornada» i amb el subtítol «per servir de lectura a les escoles de Catalunya».⁷

L'Ajuntament de Barcelona és una altra institució que s'incorpora al moviment de renovació pedagògica durant la segona dècada del segle xx. A través de la seva Comissió de Cultura es van publicar llibres infantils de caire didàctic i es van impulsar col·leccions, com ara la Biblioteca Escolar i la Biblioteca Infantil.

5. Per Nadal de 1915, Maria Montessori arriba a Barcelona, després d'anys de difusió de la seva pedagogia. En l'article «Maria Montessori» (22 d'octubre de 1912), Eugeni d'Ors diu: «L'obra de Maria Montessori és com una anticipació de la intensa renovació que es produirà en més d'un ordre el jorn en què la pedagogia dels sentits, avui en bolquers encara, esdevingui més ben coneguda. Aquell dia veurem grans coses» (cf. ORS, Eugeni d'. *L'home que treballa i juga*. Vic: Eumo Editorial i Diputació de Barcelona, 1988, p. 169-170).

6. Aquesta institució va néixer a iniciativa de Francesc Flos i Calcat, director del col·legi Sant Jordi, la primera escola que feia ensenyament en català. L'APEC a partir de 1914 aglutinava pedagogs, mestres i escriptors que rebien el suport econòmic d'alguns mecenes. Va crear la càtedra de català a les escoles normals i va organitzar homenatges a diferents personalitats de la cultura catalana, com ara Milà i Fontanals o Pau Claris.

7. Es van editar, el 1917: *Llibre de poesies de Joan Maragall*; i el 1918: *El gos de casa, d'Àngel Guimerà*; *Llibre de poesies de Maria Antònia Salvà*, i *Llibre de poesies de Josep Pijoan*, entre altres.

En l'àmbit de les institucions religioses, cal destacar la labor del Foment de Pietat. L'objectiu del Foment era l'edició en català de llibres considerats «edificants» a preus assequibles. Es compten entre les seves edicions de literatura per a infants col·leccions de rondalles, faules, manuals de devoció i col·leccions de costums tradicionals.⁸

La Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) representa un període de gran retrocés pel que fa als avenços aconseguits en l'etapa anterior, ja que les institucions catalanes van ser obligades a suspendre la seva activitat i, a partir d'aquell moment, va haver de ser la iniciativa privada editorial qui suplís tot l'esforç que els organismes públics havien dut a terme fins llavors.

En síntesi, respecte a l'activitat editorial, les primeres dècades del segle xx van ser un període culminant per a la dinamització de la literatura infantil, per bé que la producció i l'edició de llibres en català per a infants fossin iniciatives de risc per dos motius. En primer lloc, perquè es dirigien a un sector nou de la població, poc avesat a comprar llibres. En segon lloc, perquè el mercat català era reduït. El primer bloc de producció de llibre infantil d'entreteniment sorgeix al voltant de les revistes infantils, ja que és a través d'aquestes publicacions periòdiques que s'anirà eixamplant el públic lector en català, i sobretot perquè al seu voltant es crearan nombroses col·leccions de llibres.

La presència de Jacint Verdaguer en obres destinades als infants

El llibre escolar al segle XIX

Durant el segle XIX, la política educativa de l'Estat espanyol, en tant que estat-nació, tendeix a implantar un ensenyament uniforme i castellanitzant. Aquesta línia d'actuació, pròpia d'un estat centralis-

8. Entre 1913 i 1936, la labor del Foment va ser impressionant: el 1936 havia editat més d'un milió d'exemplars i més de 3,5 milions d'opuscles al costat d'abundoses traduccions i reedicions. D'entre els llibres per a infants i joves, destaca *El primer llibre de la noia cristiana*, d'Eudald Serra i Buxó. Durant la Dictadura de Primo de Rivera es va privar el desenvolupament de l'entitat i el 1929 es va aconseguir que la Sagrada Congregació del Concili obligués a suprimir l'adjectiu «catalana» i a fer versions en castellà.

ta, exerceix el control absolut sobre el llibre de text. Ara bé, a Catalunya la resistència es dona en l'àmbit de les escoles rurals, perquè allí l'ús domèstic és en català i, per aquesta raó, s'editen algunes publicacions escolars en aquesta llengua.⁹ En efecte, és vigent encara *Lo venturós pelegrí*,¹⁰ un manual destinat especialment als escolars de les poblacions no urbanes. També seguien encara vigents les teories pedagògiques de Baldiri Reixac, que defensaven la publicació de materials escolars que tinguessin en compte la llengua de l'alumnat.¹¹ Les doctrines d'aquest autor, juntament amb les de Joan Lluís Vives sobre l'escolarització en la pròpia llengua de l'infant, aconseguiran una tímida presència de materials bilingües, com ara *Gramàtica catalana-castellana, adornada ab exemples de bons autors*, de Magí Pers (1847).

Ara bé, a partir de la segona meitat del segle, la ideologia de la Renaixença penetrarà en l'orientació de l'escola. Aquest moviment, que defensa l'escola catalana com una salvaguarda de la llengua i la història de Catalunya en sentit romàntic, promou la publicació de llibres escolars en català.¹² Sota aquest impuls, s'editen nombrosos manuals de lectura, que són antologies de textos en vers i en prosa d'autors reconeguts, amb la finalitat que els joves millorin el llenguatge parlat i escrit. Un exemple destacat és *Eloqüència catalana. Fragments escullits en prosa y vers de diferents autors catalans, mallorquins i valencians per exercitar als nois d'estudi en los diferents tons de lectura*, de Francesc Fayos (1884). En aquest volum, es presenten textos antics i també contemporanis d'autors

9. La Llei Moyano, de 1857, és taxativa sobre la llengua d'escolarització, i aleshores la castellanització va ser ja total. Durant el sexenni revolucionari, amb la llibertat d'ensenyança, es van editar llibres bilingües, com ara *El auxiliar del maestro catalán en la enseñanza de la lengua castellana*, de Salvador Genís (1869), un manual que tindrà encara vigència el 1925.

10. O també dit *Llibre dels bons amonestaments*, escrit per Anselm Turmeda el 1396. És un conjunt d'estrofes de rima fàcil i de consells morals que tingué una gran difusió als Països Catalans sota el nom de *Fra Anselm* i també *Lo romiatge del venturós pelegrí ab les cobles de la mort*. Al llarg del segle XIX s'edità el 1847, el 1891 i el 1903 per F. X. Altés.

11. REIXAC, Baldiri. *Instruccions per la ensenyansa de minyons*. Publicat l'any 1749.

12. S'editen llibres sobre l'aprenentatge de la lectura en català (gramàtiques, sil·labaris, etc.), així com d'altres matèries també en català: geografia, urbanitat, etcètera.

com sant Vicenç Ferrer, Aribau, Emili Vilanova, Narcís Oller i Francesc Matheu. De Jacint Verdaguer, es recullen dos textos: la peça emblemàtica «Virolai»¹³ i també el poema «Sant Francesc s'hi moria».

Probablement l'aportació més destacada al llibre escolar al segle XIX és el manual de lectura *Lo trobador català*, amb textos d'Antoni Bori i Fontestà (1892) i d'estètica modernista, que tingué molt èxit si tenim en compte que se'n van fer vint edicions. La Renaixença va promoure també força antologies de faules i contes populars com a llibres de lectura; un exemple és l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Recó*, d'Antoni M. Alcover (Palma, 1896).

Tot i la producció literària en català per a l'escola, el seguiment que se'n feia era reduït, a causa sobretot de l'àmplia castellanització; a més, quedava circumscrit al Principat i encara a escoles on hi havia mestres adherits al moviment de la Renaixença. La tendència, però, es va capgirar cap al final del segle, quan la vindicació de l'escola catalana es pot ja considerar un fet, a conseqüència de les demandes del catalanisme polític, tant des de posicions d'esquerreres (Valentí Almirall) com conservadores (les Bases de Manresa de 1892). Al final del segle es funden bones escoles, com la de la Colònia Güell, o la de Sant Jordi, creada per Flos i Calcat el 1898, un personatge que, a més de responsable de força materials escolars, va ser l'introduïdor d'una nova estètica en els llibres d'escola. En efecte, ell va ser un dels primers pedagogs que va marcar la transició entre el llibre escolar vuitcentista i el del segle XX.¹⁴ Respecte als manuals i antologies escolars que promou Flos i Calcat, és interessant de destacar el *Manuscrit català: compost d'autògrafs de tots els mestres en gay Saber y altres poetes y prosistes*, de 1908.¹⁵ Aquest

13. Editat a Barcelona per Joan Roca i Bros. Se'n fan quatre edicions. Altres autors: Terenci Thos, Antoni de Bofarull, Marian Aguiló, Francesc Maspons, Maria de Bell-lloc, Duran i Bas, Pons i Gallarza, Jaume Collell, Àngel Guimerà, Dolors Monserdà, Vicent Venceslau Querol, Teodor Llorente, Ramon Picó, Tomàs Forteza, Anselm Clavé, Francesc Ubach, Artur Masriera, Damas Calvet, Frederic Soler i Víctor Balaguer.

14. Les seves edicions s'estenen a diverses matèries, fins i tot a petites obres de teatre i a un cançoner escolar.

15. Editat a Barcelona per l'editorial Bagunyà i dins la Biblioteca Pedagògica Catalana.

llibre reuneix els principals autors catalans, amb textos autògrafs de cadascun d'ells.

El llibre escolar durant el primer terç del segle XX

Al començament d'aquest segle, s'experimenta una nova concepció del llibre escolar. Si fins a aquest moment els manuals d'escola acomplien una funció essencialment de resistència, a partir de 1880 s'estén i es generalitza la crítica a l'exclusió del català de l'ensenyament; una crítica basada en l'elemental norma pedagògica d'usar la llengua dels alumnes, recollida en el Congrés Pedagògic de 1888. Ara bé, el canvi de debò es donarà amb la generació de mestres del tombant de segle. El Congrés Pedagògic de 1909-1910 posarà de manifest la necessitat d'utilitzar la llengua catalana a l'ensenyament, una tendència que coincideix amb l'ampli triomf polític de Solidaritat Catalana el 1906.¹⁶

Dins aquest ordre de canvis, la inclusió de la literatura catalana a l'escola passa de tenir una funció testimonial a aconseguir una expansió àmplia i útil. Aquesta novetat és una conseqüència de l'avenç de la proposta de l'Escola Nova Catalana, que comporta tot un seguit de transformacions socials derivades del procés d'industrialització i de l'impuls de les diferents classes socials. En l'esperit de l'Escola Nova Catalana compta la recerca d'un sistema educatiu eficaç per a la reconstrucció nacional i la regeneració social, que té el seu vessant en el catalanisme polític.¹⁷ És significativa la creació de l'Escola de Mestres, per Joan Bardina, que s'aboca a la nova pedagogia. Tot i la curta durada d'aquesta institució, la seva transcendència serà decisiva en dos punts principals: escola catalana i escola activa. És el moment del pedagogisme social en què, des de tots

16. Vegeu «El libro escolar en catalán». A: *Historia ilustrada del libro escolar en España. Del Antiguo Régimen a la Segunda República*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1997, p. 549-577.

17. L'Escola Nova es basa en els supòsits d'una moderna educació moral i cívica promoguda per Dewey i en les idees de Pestalozzi sobre gradació i progressivitat, que recull Joan Bardina —autor, el 1907, d'una *Gramàtica pedagògica de la llengua catalana*— quan es planteja una col·lecció de llibres escolars.

els sectors, sorgeixen models diversos d'escola —privats, públics, republicans, etc.— i es creen centres que brillen per l'excel·lència, com ara l'Escola Horaciana (1905) de Pau Vila. A partir de 1907, l'escola catalana rep el suport de diverses institucions, com ara la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona i, a partir de 1914, la Mancomunitat.

Respecte als llibres escolars, se'n publiquen aproximadament cent cinquanta títols entre 1900 i 1925. L'impuls del manual de literatura es fa seguint la nova concepció de respecte per l'infant, segons les idees de pedagogs com Bardina, Montessori i Pestalozzi, entre altres. Els llibres es caracteritzen ja per adaptar la lletra o la tipografia a les possibilitats dels escolars, per la claredat de la pàgina i per l'acompanyament de la il·lustració. El llenguatge és directe i planer i l'enquadernació, sòlida.¹⁸ Trobem dos models: el llibre creat pensant en un lector infantil i el que aplega textos de grans autors perquè serveixin de model als infants. Del primer tipus, destaca *Lectura gradual catalana*, de Manuel Marinello i amb il·lustracions d'E. Badia. Els textos d'aquest llibre giren, seguint la pauta tradicional, a l'entorn de temes considerats escolars i morals.¹⁹ Del segon model, en destaquem dos exemples. El primer és *Aplec: models en vers i en prosa*, d'Antoni Busquets i Punset, amb il·lustracions de Josep Berga i Prudenci Bertrana (1905). Aquest volum reuneix textos d'autors de la Renaixença, del Modernisme i del Noucentisme de dins i fora del Principat; també d'alguns pedagogs, com ara Bori i Fontestà i Joan Llongueras, a més d'autors de literatura juvenil, com Josep Maria Folch i Torres.²⁰ El llibre s'obre amb un dibuix de J. Poch sobre Jacint Verdaguer que ocupa tota una pàgina a manera

18. És notable la creació de l'editorial Dalmau a Girona el 1906, amb la Biblioteca Pedagògica Catalana.

19. Editat el 1907, dins la Biblioteca Pedagògica Catalana. Els gèneres són diversos perquè giren a l'entorn de temàtiques que poden agradar als infants: faules, cançons, temes morals (avarícia, amistat, etc.), natura, paisatge i temps climàtic, festes, objectes de joc, personatges de la família, etc.

20. La nòmina d'escriptors d'aquest manual és lluitada. Hi destaquen: Ignasi Iglésias, Joaquim Ruyra, Joan Maragall, Apel·les Mestres, Ramon Masifern, Prudenci Bertrana, Narcís Oller, Joan Rosselló, López-Picó, Raimon Casellas, Aureli Capmany, Àngel Guimerà, Francesc Matheu, Víctor Català, Miquel de Palol, Teodor Llorente, Josep Carner, Dolors Monserdà i Ramon Picó, entre altres.

d'homenatge especial a l'autor. A dins trobem fragments de la seva obra en prosa: «Record necrològic de l'Excm. senyor Joaquim Rubió i Ors llegit en la solemne sessió inaugural celebrada per la Real Academia de Buenas Letras», del 12 de gener de 1902, però que apareix amb el títol «Preludi». El segon exemple és *Tria, llibre de lectures selectes*, de Joan Maragall (1909), que promou la lectura de textos d'aquest autor a partir d'una selecció que ell mateix va escollir com a models per als infants, i que s'acompanya de belles il·lustracions, orles i culdellànties de Renart. El volum, que s'obre amb un fragment d'*Elogi de la paraula*: «La paraula és la cosa més meravellosa», representa un passeig privilegiat per tota l'obra d'un autor aleshores encara viu, modern, que es vol presentar als infants des d'ell mateix. Així, desfilen per les pàgines poemes emblemàtics com «Oda infinita», «El mal caçador», «Sol, solet» o «Excelsior». El llibre inclou, a tall de bell exemple, un poema autògraf de l'autor, «La nit de la Puríssima».²¹

El gust per les antologies fa que el 1915 Lluís Gonzaga Pla publiqui, a l'editorial Dalmau de Girona, *Garba. Antologia de les lletres catalanes. Recollida i adornada amb notes i comentaris per Lluís G. Pla*. El llibre, que s'estructura en una primera part en prosa i una de segona en vers, inclou una introducció biogràfica de Verdaguer, amb una fotografia del poeta, a més de la prosa «Lo cornamusaire» i el poema «L'hostal millor», de l'obra *Aires del Montseny*. Aquesta publicació conté també poesies d'altres autors com Apel·les Mestres, Joaquim Ruyra, Ignasi Iglésias, Joan Maragall, Josep Maria de Sagarra, Josep Carner i Carles Riba. L'any 1931 encara s'editava.

Així mateix, l'any 1917 trobem un llibre molt significatiu: *Infants i flors. Poesies*. Es tracta d'una antologia molt acurada, preparada per Ignasi Iglésias, amb portada de Josep Obiols, però sense il·lustracions i editada per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. A la introducció, Iglésias es dirigeix als nois catalans, tot especificant el

21. Altres textos poètics: «La sardana», «Vora el mar», «Muntanyenca», «Les roses franques», «L'aufàbrega», «Els núvols de Nadal». I en prosa: «L'Empordà», «Montserrat», «La ciutat», «El dia de sant Josep», «Alegria de Pasqua», «Sant Jordi, patró de Catalunya», «L'agost» i «Les tres preguntes».

motiu del llibre: la celebració de la Tercera Festa d'Infants i de Flors, i fa un elogi dels poemes que tracten temes al voltant de la infantesa. Declara que no s'han fet exclusions i glossa l'idioma i la llengua dels poetes, que relaciona amb la dels infants. Els textos pertanyen a figures de primera i segona fila i almenys de quatre generacions diferents: Renaixença, Restauració, Modernisme i Noucentisme.²² És significativa la presència de Joan Maragall amb «La vaca cega» i de Jacint Verdaguer amb un poema del llibre *Caritat*, «Per què canten les mares», una composició narrativa sobre un drama familiar de pobresa, que esdevé un elogi d'una mare coratge.

L'any 1921, la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona edita *Llibre de mar*, bellíssim volum en record de la festa celebrada a la platja per l'Escola del Mar el 31 d'agost de 1921 i dedicada als infants de la Barceloneta. Conté textos en vers i en prosa, gravats i fotografies, i ofereix una nodrida representació d'autors de la Renaixença, prenoucentistes i noucentistes. Així mateix, mostra alguns exemples de textos històrics de Jaume I el Conqueridor, Ramon Muntaner i Bernat Desclot i també algunes cançons populars. La figura de Jacint Verdaguer despunta amb un fragment de *L'Atlàntida*, concretament «El naufragi de Colom». El llibre també incorpora una iniciativa noucentista: oferir als infants alguns textos clàssics de l'*Odissea* d'Homer i *Filoctetes* de Sòfocles, traduïts per Carles Riba, i de l'*Eneida* de Virgili, traduïts per mossèn Ribé; a més, inclou un fragment de Rabindranath Tagore.

L'any 1922, Joan Profitós edita *El llibre dels infants*, amb il·lustracions de Josep Obiols, dins les Publicacions Calasàncies.²³ Aquesta antologia conté peces d'autors reconeguts, com Joan Maragall, amb el poema «Sol, solet», i Joaquim Ruyra. El conjunt és una original selecció de temes afins a la infantesa. Incorpora també

22. Alguns autors: Marià Aguiló, Costa i Llobera, Milà i Fontanals, Teodor Llorente, Francesc Bartrina, Apelles Mestres, Àngel Guimerà, Víctor Català, Joan Maragall, Josep Carner, Joaquim Ruyra, entre els més significatius. De cada escriptor hi ha un sol text, que segueix el cicle del que se suposa que són temes del gust dels infants: natura, animals, joguines, familiars, etcètera.

23. Aquest llibre el 1931 encara s'editava. L'autor és Joan Profitós (1894-1954), pedagog escolari, també autor d'altres llibres escolars amb textos literaris que es van publicar als anys trenta: *El llibre dels nois* i *El llibre dels minyons*.

alguns textos d'autors castellans en un apartat més breu. De Jacint Verdaguer, l'antologia publica «Herbes i ocells» i «Els cosinets», dos poemes de la trilogia *Jesús Infant* en forma de rondalles devotes, on el protagonista és un nen, o sigui, Jesús infant, com una clara voluntat de trobar en l'obra d'aquest escriptor punts de connexió amb els lectors infantils.

Un cas especial el constitueixen els llibres escolars escrits en castellà i publicats per editorials catalanes. En són exemples significatius la col·lecció de manuals impulsats per la Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, escrits pel pare escolapi José Guañabens, que comprèn tots els nivells de l'ensenyament: *La Infancia*, *La Niñez*, *La Adolescencia* i *Juventud* i que es van anar publicant des de 1907 fins a mitjan anys trenta. Alguns d'aquests llibres de lectura, excepte en el nivell de *La Infancia*, que correspon a pàrvuls, presenten un darrer apartat bilingüe on consten poemes d'autors catalans. Així, el «Segundo libro de lectura» de *La Niñez* inclou poemes d'escriptors com Joan Maragall i Apel·les Mestres, entre altres. A *La Adolescencia* hi ha una significativa presència de peces de Jacint Verdaguer, amb les poesies «La mort de l'escolà» i «Al Sagrat Cor» (que correspon al poema «Preludi» de *Lo Somni*), i la prosa «L'herbeta dels pecats». Molts d'aquests llibres porten les il·lustracions del conegut dibuixant Pere Torné i Esquius i, per tant, mostren una cura especial per oferir als infants un disseny atractiu i adequat a l'edat.

Entre els llibres editats en castellà, és significativa la labor d'una editorial especialitzada en materials escolars, Dalmau Carles, Pla, SA, que publicava des de Girona. Un exemple és *Hojas literarias para niños*, elegides i ordenades per Manuel Ibarz, un manual de 1913 que va ser declarat d'utilitat per a l'ensenyament l'any 1916, i que va tenir successives reedicions fins ben entrats els anys quaranta. Aquest volum incorpora el retrat i un breu apunt biogràfic dels autors seleccionats per a l'antologia. De Jacint Verdaguer, es diu que: «Ha sido el mejor poeta catalán de estos últimos tiempos». De la seva obra, es destaca *L'Atlàntida* i es fa esment de les diferents edicions que d'aquest poema llarg han aparegut en altres llengües. Com a mostra de la producció de Verdaguer, el llibre inclou la traducció «Dos corazones», que correspon a la poesia «Amor de fill», del volum *Caritat*. A l'antologia d'autors espanyols

es compta amb personalitats com Joan Maragall, amb el poema «La vaca ciega» i la prosa «La campana y el pararrayos», i Joan Alcover, amb «La nube y la fuente».

Un grup específic, a mig camí entre el llibre escolar i el de la literatura d'arrel folklòrica, el constitueixen els cançoners o llibres de cançons. Se'n comencen a editar per a infants des de principis del segle xx, sobretot de la mà de la pedagoga musical Narcisa Freixas, que l'any 1905 publicava *Cançons d'infants*, amb il·lustracions de Pere Torné i Esquius. El llibre va causar un gran impacte i va ser rebut amb molt entusiasme. Si d'una banda era una mostra de com havia arrelat la consciència d'educar la sensibilitat dels infants catalans, de l'altra deixava palès que la millor manera de fer-ho era a través de la cultura popular. Aquests tipus de textos reflectien la importància que les noves tendències pedagògiques donaven tant a la música com als jocs infantils. La qualitat de la il·lustració —realitzada per un dels millors dibuixants del moment, Pere Torné Esquius, que va col·laborar amb moltes altres obres de Narcisa Freixas— afegia una contribució artística al conjunt.

Les obres de pedagogia musical de Narcisa Freixas van aconseguir una gran difusió i van ser objecte de moltes reedicions fins als anys trenta. A *Cançons catalanes*, l'autora posa música al poema de Jacint Verdaguer «El filador d'or» i també a poemes d'altres escriptors, com ara Joan Maragall, Josep Carner i Apel·les Mestres. Cal destacar la gran difusió que a començaments del segle van tenir les cançons per a infants compostes per Apel·les Mestres i Joan Llongueras i que també s'inspiraven en la cançó popular, tan apreciada per Jacint Verdaguer i altres autors precedents.²⁴

Els llibres escolars dels anys trenta

La inclusió de peces de Jacint Verdaguer en els llibres infantils va ser molt més nombrosa durant els anys trenta que en el període

24. Entre altres autors de cançoners per a infants, destaquem Francesc Flos i Calcat amb *Cançoner escolar català: ramell de cançons escollides i aplegades aposta per a ésser cantades per la mainada de les escoles* (1918).

anterior, en especial a partir de la instauració de la Generalitat de Catalunya (1931-1939), que va impulsar de manera decidida la publicació de manuals de qualitat per als infants. La presència de textos d'autors catalans d'aquest període és notable i no es limita a les obres d'història de la literatura, sinó que també poden trobar-se poesies i narracions en volums de temàtica diversa. En aquest sentit, és interessant destacar el llibre publicat l'any 1934 per l'editorial Gustau Gili: *Les plantes. Els animals. Els elements*, amb una selecció de textos i notes a càrrec d'Artur Martorell. Inclou fragments d'autors contemporanis que fan referència a cadascun dels temes del títol.²⁵ Jacint Verdaguer, des de la consideració de gran poeta, també hi és representat amb les peces «El pi de les tres branques» i «L'alzina del passeig de Gràcia».

Un altre volum de temàtica no literària publicat l'any 1931 a Girona per l'editorial Dalmau Carles, Pla, SA és *Lliçons de coses*, de Josep Dalmau Carles i Joaquim Pla i Cargol. Conté alguns textos de Joan Maragall i d'Apel·les Mestres i, pel que fa a Jacint Verdaguer, inclou el poema «Pobres ocellets», que correspon a «Les cadernereres», del llibre *Natzaret*. També de l'editorial gironina, cal destacar *La terra catalana*, de l'any 1932, escrit pel mateix editor Joaquim Pla i Cargol. Aquí, en el petit apartat que es dedica a la cultura catalana, es fa referència a un reduït nombre d'autors representatius, i el lector en pot veure la fotografia. Al peu de la imatge de Jacint Verdaguer es llegeix: «Mossèn Cinto, poeta gloriós». Després, amb referència al poeta juntament amb Joan Maragall, s'afegeix: «donaren a les nostres lletres notable fortitud amb llurs aportacions poètiques». Una altra obra de l'editorial Dalmau Carles, Pla, SA és *Lectura i Treball*, de l'any 1935, amb il·lustracions de J. Narro i J. M. Pla. A dins, una pàgina amb el bust de cinc «Grans literats catalans»: Ausiàs March, Carles Aribau, Mossèn Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà i Joan Maragall. De Verdaguer, el llibre inclou el poema «A Catalunya», de *Poesia dispersa*, i, a més, es dedica tot un capítol a *L'Atlàntida*, en el qual es

25. Hi ha nombrosos poemes de Joan Maragall, Josep Carner, Josep Maria de Sagarra i també textos de Guerau de Liost, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili, Maria Antònia Salvà i Clementina Arderiu, entre altres.

fa un resum de l'argument d'aquest poema llarg i se'n reproduïxen alguns versos.

Ara bé, on decididament es parla dels autors catalans és en els llibres de lectura i de llenguatge en general d'aquesta època. Un material que va aconseguir un gran reconeixement va ser el conjunt dels dos volums, *Llibre Primer* i *Llibre Segon*, de *Lectures d'infants*, de Maria de l'Assumpció Pascual, també conegut popularment com «El llibre verd», i que posseïa unes il·lustracions magnífiques de Josep Obiols, per al primer volum, i de Lola Anglada, per al segon. L'edició va anar a càrrec de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. En el primer llibre (1930) trobem els poemes de Jacint Verdaguer «Els cosinets» i «Les cadernereres».²⁶ En el segon (1931), es pot observar que, pel fet d'anar destinat a un nivell més elevat, s'enriqueix tant el nombre d'autors com el de textos. De Jacint Verdaguer, es publiquen les peces «A Maria» i «Jesús infant», d'*Idil·lis i cants místics*; «El noi de la mare», de *Càntics*; «El lliri blanc», de *Flors de Maria*, i també els contes «El lloro», «Els dos sastres», «L'herba dels pecats» i «Pel pont».²⁷

Una altra obra notable, tenint en compte una concepció cada cop més adaptada als interessos dels lectors escolars, és el llibre *Lliçons de llenguatge. Primer grau. Primera part*, de l'any 1931, i que va veure successives reedicions. El volum, que no fa constar el nom d'autor a la portada, va ser realitzat per Alexandre Galí i també hi va col·laborar, amb referència al contingut de gramàtica catalana, Artur Martorell. Les il·lustracions eren de Josep Obiols i els temes de llengua incorporaven una bona quantitat d'exemples literaris. De Jacint Verdaguer, hi apareixen els poemes «Un vol d'infants», un fragment de *L'Atlàntida* i uns versos de la composició «El raier»; al mateix temps es recomana la lectura a l'aula d'«El noi de la mare» i apareix una part del conte «El llop». La novetat dels textos consisteix en l'elecció de fragments de llibres que han estat escrits pen-

26. A més, hi apareixen poemes de Maria Antònia Salvà, Josep Carner, Josep Pijoan, Ferran Agulló i Vidal, Alexandre Galí, Joan Llongueras, Joan Maragall, Josep Maria López Picó i Francesc Pujols.

27. D'altres autors inclosos en el llibre segon de *Lectures d'infants*: Maria Antònia Salvà, Josep Maria de Sagarra, Joaquim Ruyra, Joan Maragall, Josep Carner, i dels germans Grimm i de Hans Christian Andersen, alguns contes.

sant en els infants; en són una mostra molt representativa els que corresponen a dues obres escrites per Carles Riba: *Les aventures de Perot Marrasquí* i *Sis Joans*.²⁸

Un autor que es va dedicar profusament a l'edició de llibres escolars va ser Anicet Villar, «professor de català del cens de la Generalitat», que, a més de llibres de matemàtiques, també en va publicar altres de lectures, dels quals es van fer nombroses reedicions. En aquest sentit, cal destacar *Petites llavors. Llibre de lectura per a nens*, de l'any 1932, on consta: «revisió feta per l'Oficina de correccions de l'Institut d'Estudis Catalans». El volum va ser editat per M. A. Salvatella, dins la secció de Pedagogia Catalana, i inclou textos de temàtica diversa, molts d'ells de l'autor, però també d'escriptors coneguts i pròxims en el temps, com Josep Carner o Joan Maragall. De Jacint Verdaguer, hi apareix el poema «Amor de mare». Una altra publicació d'Anicet Villar, també de l'editorial M. A. Salvatella, és *Lectures escollides*, de l'any 1935. En aquest cas, de Jacint Verdaguer s'inclouen els poemes «Rosalia», d'*Idil·lis i cants místics*, i «El filador d'or», del llibre *Poesies per a Barcelona*, a més de fragments dels seus dos grans poemes èpics: de *L'Atlàntida*, «L'incendi dels Pirineus» i «Conversa de titans», i de *Canigó*, «La veu del Montseny».²⁹

Verdaguer en algunes revistes infantils

En Patufet (1904-1939) es va convertir, des del primer moment de la seva aparició, en la més emblemàtica de les revistes infantils catalanes —arribarà a tenir un tiratge de 65.000 exemplars setmanals— i també la de més llarga durada, amb 1.806 números. De con-

28. Altres autors que hi apareixen són: Joaquim Ruyra, Tomàs Garcés, Guerau de Liost, Josep Carner, Joan Maragall, Prudenci Bertrana, Josep Pijoan, Santiago Rusiñol, Miquel dels Sants Oliver, Miquel Costa i Llobera i Gabriel Alomar. També incorpora una faula i una cançó popular.

29. A *Lectures escollides* també hi ha textos de Joan Maragall, Josep Carner, Apelles Mestres, Joan Alcover, Àngel Guimerà, Prudenci Bertrana, Víctor Català, M. Antònia Salvà, Joan Salvat-Papasseit, Josep M. de Sagarra i Carles Soldevila.

tingut i format senzills, la revista anava dirigida, de primer, a infants menors de deu anys, però va anar ampliant el públic fins a arribar a interessar famílies senceres de totes les classes socials. El contingut ideològic girava al voltant de tres eixos: catalanitzar, moralitzar i instruir. Cal dir que moltes de les altres revistes que apareixeran en aquest període es formaran o per imitació o per rèplica d'*En Patufet*. Tot i el seu to humorístic, no deixava de banda en algunes de les seves pàgines el contingut cultural i l'aspecte didàctic i de compromís amb el país.

Especialment durant el primer any de publicació de la revista, la presència d'autors catalans va ser molt significativa.³⁰ Així, Jacint Verdaguer hi ocupà un lloc molt destacat, ja que a banda dels poemes que li foren publicats al llarg de tot l'any 1904,³¹ l'equip de redacció li dedicà un número extraordinari, el 12 de juny, en commemoració del segon aniversari de la seva mort. Aquest monogràfic s'inicia amb una fotografia del poeta orlada amb un motiu floral i amb les dates de naixement i mort de l'autor. A la contracoberta, un dibuix sobre una visió al·legòrica de l'Atlàntida, signat per «Nano». El número s'obre amb un editorial afectuós i emotiu titulat «A Mossèn Cinto Verdaguer», seguit d'una breu biografia a càrrec de Jaume Collell i d'un article de Benet R. Barrios que inclou els poemes «Somni de la glòria», «Sortint de Cadis» i «Excm. Sr. D. Antonio López», que Verdaguer va escriure a bord del vaixell Guipúscoa el 1876. La revista conté, a més, una fotografia del panteó del poeta a Montjuïc i algunes necrològiques d'autors txecs (A. Pikhart, P. Segimon Bouska i Jaroslau Urchlicky), així com quatre poemes d'homenatge a càrrec d'autors catalans (Xavier Viura, Joan Redondo, Joaquim Riera i Bertran i J.

30. Trobem en aquest material textos de Francesc Pelagi Briz, Joan Maragall, Bonaventura Carles Aribau, Apel·les Mestres, Martí Genís, Narcís Oller, Àngel Guimerà, Frederic Soler i alguns d'estrangers, com ara Lleó Tolstoi, entre altres; a més, la revista té una secció de «Visita a un escriptor», on es destaca, enmig d'altres figures, el poeta Joan Maragall (dia 6 de març de 1904).

31. Altres peces de Jacint Verdaguer incloses dins la revista *En Patufet* durant l'any 1904 són: «Miracle dels peixets», un poema del volum *Eucarístiques* (1 de maig); la rondalla «L'anguila parladora» (15 d'octubre); el poema «Jesús als nois», del llibre *Caritat* (24 de desembre), i la rondalla «El bou» (*Calendari 1905*).

Franquesa i Gomis). El número es clou amb una nota de Frederic Mistral, una fotografia de l'última estada del poeta a Vil·la Joana i tres petites col·laboracions signades per Anton Busquets i Punset, Lluís Salvador i Ramir Torres, aquestes dues últimes en vers.

A la setmana següent del mateix any, el 19 de juny, l'editorial recorda encara el ressò que ha tingut l'homenatge de la setmana anterior i, per celebrar-ho, incorpora un autògraf de Verdaguer del poema «Al Sagrat Cor» (que correspon a «Preludi» de *Lo Somni de sant Joan*), juntament amb un escrit de Juli Delpont, «Sobre Mossèn Cinto», i altres poemes dedicats.

La presència d'autors literaris dins la revista va minvar molt durant els anys següents; tot i així, el dia 1 d'abril de 1905, en l'apartat «Mossèn Cinto i *En Patufet*», la revista agràia a l'escriptora Elisa Gay que a la *Revue des Pyrénées* parlés de Verdaguer tot fent al·lusió constant al número 24 d'*En Patufet*, especial d'homenatge a Jacint Verdaguer de 1904, esmentat més amunt.

La revista *La Rondalla del Dijous*, durant la seva primera època l'any 1909, va aconseguir una qualitat excepcional. Com es manifestava en el pròleg, la publicació pretenia recollir elements de la tradició popular: «A vosaltres, nois i noies, va endreçada la present publicació. Hi trobareu tota mena de rondalles, amb boniques il·lustracions: les de la nostra terra, que tots haureu sentit contar i les dels altres països que, lluny de nosaltres, ne tenen un tresor per llurs petits.» La revista va reproduir textos de Charles Perrault, Hans Christian Andersen, els germans Grimm i també d'Aureli Capmany, Àngel Guimerà, Maria de Bell-lloch i Jacint Verdaguer, entre altres. Els números de tot l'any de la revista es van recollir al final en dos volums de rondalles. Al primer, de Verdaguer trobem les rondalles «Nadaleta», «La vella» i «L'orella del gegant»; dins el segon, «Els tres consells», «El reietó», «El llop», «Els dos sastres», «Pel pont» i «Sermó ben aprofitat».

Altres iniciatives d'edició d'obres narratives de Jacint Verdaguer

L'any 1904, dos anys després de la mort del poeta, i coincidint amb l'etapa d'inici de la literatura infantil catalana, es publica *Lo*

fill dolent,³² un llibret de petit format on es fa una «explanació» en prosa de la poesia «Amor de mare» del llibre *Caritat*.

El Foment de Pietat Catalana, que va editar durant els anys vint una col·lecció de rondalles molt ben il·lustrada per Joan Junceda i que pretenia omplir el buit que es deixava sentir en la literatura religiosa infantil en català, va dedicar dos volums a les rondalles de Jacint Verdaguer, amb un total de tretze narracions, entre les quals trobem alguns títols emblemàtics, com ara «El mariner de Sant Pau», «Nadaleta» o «Qui no et conegui que et compri».³³

Conclusions

Jacint Verdaguer és considerat un gran poeta de Catalunya i per aquest motiu és present en els llibres escolars de tot el primer terç del segle, tant si es tracta d'antologies de diversos autors com si el text ha d'il·lustrar una temàtica o una lliçó, com passa especialment cap als anys trenta.

Pel que fa a l'obra poètica, la constatació és que no es tracta d'un autor que aparegui en llibres específicament destinats als infants, i no ho serà fins al 1929, en què Artur Martorell publica a Edicions Proa una versió fidel, però en prosa, del poema *Canigó*.³⁴ Així mateix, l'any 1933 les edicions L'Ocell de Paper presenten les mimologies folklòriques *Què diuen els ocells?* amb il·lustracions de

32. Editat dins la Col·lecció Gallissà de Rondalles Catalanes. Barcelona: Tipografia Catòlica, 1904. La Il·lustració de la portada és de J. Llongueras. Un poema narratiu no exempt de polèmica, per tal com el poeta rebé la balada de Joaquim M. Bartrina i la publicà en homenatge al reusenc a *Calendari Català per a 1881* amb una nota justificatòria per mitigar l'impacte de l'associació de dos noms antagònics en el camp ideològic: Verdaguer i Bartrina. Remetem a l'estudi de Carola DURAN TORT. «“Amor de mare”, hipertext hipotextificat». *Anuari Verdaguer* 2002, p. 301-319.

33. *Rondalles catalanes. Jacint Verdaguer*. Vol. XIII. Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1921: «El mariner de Sant Pau», «Pel pont», «Creus», «Nadaleta», «La vella». *Rondalles catalanes. Jacint Verdaguer*. Vol. XIV. Barcelona: Foment de Pietat, 1925: «No furtaràs», «El renoc», «Bona sega», «Qui no et conegui que et compri», «L'anguila parladora», «El bon captiu», «Els savis prudents dels Piteus», «Els dos sastres».

34. Editada a Badalona l'any 1929 i il·lustrada per Quelus.

Capmany. De fet, cal dir que en les publicacions de literatura infantil hi ha una preferència pels autors catalans contemporanis i vius, considerats moderns. I les figures estel·lars són Joan Maragall i Josep Carner.

La presència de poemes de Verdaguer a les revistes infantils respon més a la consideració de poeta gloriós de Catalunya, a qui cal retre homenatge, que no pas a l'adequació del text als gustos dels infants de l'època. A més, cal tenir en compte que la poesia verdagueriana era molt popular, que tothom sabia poemes de Mossèn Cinto i que les revistes —sobretot *En Patufet*— connectaven amb amplis sectors de la població de totes les edats.

Una altra cosa diferent passa amb les rondalles d'aquest escriptor. Per les característiques del gènere —moral, didàctic, d'entreteniment, etc.—, sí que se'n publiquen en llibres de literatura destinats als infants. En aquest sentit, a Catalunya se segueix la tendència de desplaçar cap a la literatura infantil les obres del folklore, un procés que ja ve del segle XIX. Per aquest motiu es pot dir que la rondalla de Jacint Verdaguer és un material que s'usa tant per als llibres escolars com per als llibres monogràfics d'entreteniment i edificants. Cal afegir-hi també algunes proses que s'avenien molt bé amb el sentimentalisme de l'època, com ara «Lo cornamusaire», i també, com una petita curiositat molt avançada en el temps, la Tipografia Catòlica, una editorial molt coneguda de Verdaguer, publica en forma de rondalla el polèmic poema «Lo fill dolent».

Quina és la selecció de poemes de Verdaguer que es presenta als escolars de Catalunya durant el primer terç del segle? Cap a finals del segle XIX, i coincidint amb la ideologia de la Renaixença, se seleccionen poesies de Verdaguer que fan referència a pàtria i religió, com ara el «Virolai» i «Sant Francesc s'hi moria». A partir del segle XX, una tendència és presentar poemes de Verdaguer que expliquen de forma narrativa una història, a l'estil del romanç, com «La mort de l'escolà». A aquest tipus de poemes s'hi suma l'element religiós i moral i el popular i llegendari, com «Lo filador d'or». Hi ha un grup de poemes que es repeteixen sovint i que giren a l'entorn del sentimentalisme de l'època: «Lo fill dolent», «Per què canten les mares» i «Amor de fill». Quan el llibre té una influència clara noucentista, sol incorporar algun fragment de *L'Atlàntida*. Als anys vint, un grup

nombrós de llibres que pretenen harmonitzar la poesia i la infantesa elegeixen poemes amb protagonista infantil, com ho són algunes composicions de *Jesús infant*, per exemple «Els cosinets», «Herbes i ocells» i «Les cadernereres», que tenen l'estil rítmic de les cançons i que, en termes de Manuel de Montoliu, són petites rondalles devotes.³⁵ Un altre grup de poemes fa referència a elements propis del paisatge i de la natura —arbres, flors, ocells, etc.—, que des de sempre s'han vinculat al món dels infants. En aquest sentit, trobem «L'alzina del passeig de Gràcia», «Pobres ocelllets» o «Preludi», on apareixen elements de la natura per bé que amb un simbolisme complex. El reconeixement de Verdaguer com a compilador de cançons és present també en alguns llibres que contenen textos com «El noi de la Mare». L'adhesió a la pàtria igualment té cabuda en alguns llibres cap als anys trenta, amb els poemes «El pi de les tres branques» i «A Catalunya». Hi ha peces que són pròpiament oracions; és el cas de la composició «A Maria». D'altres es refereixen a oficis populars, com «El raier». De manera escadussera també hi ha algun poema de vides de sants, com «Rosalia».

La presència de peces de Jacint Verdaguer en publicacions destinades als infants, com es pot veure, és rica i variada, però cal pensar que nosaltres tot just hem encetat aquest tema i que hi ha encara una gran recerca a fer. Esperem poder-la dur a terme algun dia.

35. Manuel de Montoliu, autor del *Manual d'història crítica de la literatura catalana*, en diu «miniatures», perquè creu que són petites narracions de tema devot i forma arromançada que expliquen petits episodis de la vida de Crist.